

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ
Головне слідче управління Національної поліції України

**СТАНДАРТИ КВАЛІФІКАЦІЇ
ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
кримінальних правопорушень,
учинених на ґрунті расової, національної,
релігійної ворожнечі чи розбрату,
статевої приналежності, інвалідності
або інших ознак дискримінації громадян**

Методичні рекомендації

УДК 343.412:316.647.5:343.985.7
С76

Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою
Національної академії внутрішніх справ
(24 вересня 2025 року, протокол № 8)

Рецензенти:

Пантелеєв Сергій Миколайович,
перший заступник начальника Головного слідчого управління
Національної поліції України, доктор філософії в галузі права;

Єрменчук Олександр Петрович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

С76 **Стандарти кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян [Текст] : метод. рек. / [А. В. Шевчишен, А. А. Вознюк, О. Ю. Дрозд та ін.] ; за заг. ред. М. С. Цуцкїрїдзе. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 36 с.**

ISBN 978-617-8306-37-3

Методичні рекомендації комплексно висвітлюють проблеми виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті ненависті (расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян), а також пропонують узгоджені стандарти дій, що гармонізують національну практику з європейськими підходами. Видання поєднує огляд законодавчих засад із практичними алгоритмами для слідчих і прокурорів, наголошуючи на встановленні й доказуванні мотиву упередження.

Розглянуто питання кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 161 КК України та іншими статтями його Особливої частини. Визначено зміст ознак складів цих деліктів, встановлено критерії їх розмежування та окреслено випадки кваліфікації за сукупністю.

Висвітлено методику ідентифікації та документування індикаторів мотиву ненависті, мінімізації повторної віктимізації потерпілих, взаємодії з громадськими організаціями. Окреслено інструментарій доказування цих злочинів.

Видання адресовано правникам, науковцям та іншим фахівцям, зацікавленим у цій проблематиці.

УДК 343.412:316.647.5:343.985.7

Видавництво «Норма права» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. У цьому виданні використано папір, сертифікований FSC® та PEFC™

ISBN 978-617-8306-37-3

- © Шевчишен А. В., Вознюк А. А., Дрозд О. Ю. та ін., 2025
- © Видавництво «Норма права», 2025

Авторський колектив:

Цуцкірідзе Максим Сергійович, перший заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Шевчишен Артем Вікторович, заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Вознюк Андрій Андрійович, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Дрозд Олексій Юрійович, професор кафедри поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Комаринська Юлія Борисівна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Нікітін Артем Олексійович, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії;

Росоха Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник аналітичного відділу Національної академії внутрішніх справ;

Дякін Ярослав Олександрович, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Крижна Валентина Володимирівна, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Кришевич Ольга Володимирівна, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор;

Сущенко Віктор Дмитрович, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Зміст

Преамбула	5
Розділ I	
Кваліфікація кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян	9
1. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень, передбачених статтею 161 КК України	9
2. Вияви порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками	11
3. Кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень, передбачених статтею 161 КК України	14
4. Кримінально-правова характеристика інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками.	16
Розділ II	
Досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян	19
1. Загальні положення досудового розслідування.	19
2. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.	21
Висновки	32

Преамбула

У сучасному світі, де соціальна згуртованість і повага до різноманітності є ключовими цінностями демократичних суспільств, кримінальні правопорушення, вчинені на ґрунті ненависті, становлять серйозну загрозу правам людини, суспільній стабільності й безпеці. Розроблені стандарти мають на меті гармонізувати національні практики досудового розслідування цих злочинів з європейськими стандартами, сприяючи виконанню міжнародних зобов'язань України та зміцненню верховенства права.

Стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює заборону дискримінації і проголошує, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Законодавча база, зокрема Кримінальний кодекс (далі – КК) України та Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, станом на 2025 рік враховує сучасні виклики, пов'язані з протидією кримінальним правопорушенням, учиненим на ґрунті ненависті за різними ознаками. Водночас як держава, що прагне до інтеграції з Європейським Союзом, Україна керується положеннями ключових документів ЄС, таких як Рамкове рішення Ради ЄС 2008/913/ЖНА про боротьбу з певними формами та виявами расизму і ксенофобії за допомогою кримінального права, Директива 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, а також Хартія основних прав Європейського Союзу. Ці акти засвідчують необхідність криміналізації діянь, мотивованих упередженнями щодо раси, етнічного походження, релігії, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи інших захищених ознак, а також гарантування прав потерпілих на справедливе розслідування та захист.

Крім того, ці стандарти орієнтовані на міжнародні стандарти, закріплені в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Європейській кон-

венції з прав людини, а також рекомендаціях Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ECRI) і Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (ODIHR). Ці документи акцентують на важливості належного розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті ненависті, урахування мотиву ненависті як обставини, яка обтяжує покарання, та забезпечення ефективного доступу потерпілих до правосуддя.

Кримінальні правопорушення, вчинені на ґрунті ненависті, мають певні особливості, оскільки їх наслідки виходять за межі індивідуальних жертв, впливаючи на громади та підриваючи принципи рівності й недискримінації. Такі кримінальні правопорушення можуть виявлятися у різних формах фізичного та психічного насильства, вандалізму, а також через мову ворожнечі. У контексті європейського законодавства увага спрямована на захист вразливих груп, таких як етнічні меншини, релігійні спільноти, особи з інвалідністю, представники ЛГБТК+ спільноти та мігранти, хоча законодавство ЄС не обмежує перелік груп осіб, стосовно яких можуть вчиняти такі кримінальні правопорушення, і дає змогу кожній державі – члену ЄС самостійно додатково визначити й інші вразливі групи, наприклад, з огляду на їх соціальний статус або політичні переконання. Відповідно до стандартів ЄС, досудове розслідування має бути спрямоване не лише на покарання винних, а й на попередження схожих кримінальних правопорушень шляхом усунення їхніх соціальних і культурних причин. Крім того, держави-члени ЄС мають забезпечити, щоб кримінальне переслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із расизмом і ксенофобією, не залежало від повідомлень або звинувачень, зроблених жертвами, які часто є особливо вразливими й неохоче порушують судові справи (тобто не були справами приватного обвинувачення, як це наразі визначено в ч. 1 ст. 477 КПК України).

Стандарти розроблено для працівників правоохоронних органів, слідчих, прокурорів та інших фахівців, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті ненависті. У них запропоновано практичні рекомендації та алгоритми дій, які враховують як національні правові норми, так і європейські підходи до класифікації, кваліфікації та розслідування таких правопорушень. Зокрема, у стандартах акцентовано на необхідності врахування мотиву ненависті на всіх ета-

пах досудового розслідування, починаючи від фіксації кримінального правопорушення й закінчуючи направленням обвинувального акта до суду. Це передбачає належну ідентифікацію ознак кримінального правопорушення, вчиненого на ґрунті ненависті, співпрацю з потерпілими та громадськими організаціями, а також використання спеціалізованих методик збору доказів.

Важливе значення надано правам потерпілих, які, відповідно до Директиви 2012/29/ЄС, мають бути забезпечені доступом до інформації, психологічної та соціальної підтримки, а також захистом від повторної віктимізації. У стандартах також акцентовано на важливості міжвідомчої взаємодії, зокрема співпраці правоохоронних органів із громадськими організаціями, які представляють інтереси вразливих груп, і міжнародними інституціями, що сприяють обміну досвідом й ефективними практиками.

2025 року Україна продовжує адаптувати своє законодавство до вимог *acquis communautaire* ЄС, що передбачає вдосконалення механізмів протидії кримінальним правопорушенням, учиненим на ґрунті ненависті. Розроблені стандарти є частиною цього процесу, спрямованого на гармонізацію правозастосовної практики з європейськими стандартами. Вони враховують сучасні виклики, такі як зростання рівня онлайн-мовлення ворожнечі, кіберзлочинності та транскордонного характеру кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що потребує координації з європейськими правоохоронними органами, зокрема через Європол і Євроюст.

Метою стандартів є не лише підвищення ефективності досудового розслідування відповідних кримінальних правопорушень, а й сприяння формуванню культури нульової толерантності до ненависті в суспільстві. Кримінальні правопорушення, вчинені на ґрунті ненависті, завдають шкоди не лише окремим особам, а й підривають довіру до інститутів правосуддя, якщо залишаються без належної реакції. Відповідно до європейських принципів, розслідування таких кримінальних правопорушень має бути швидким і прозорим, щоб відновити справедливість та запобігти ескалації напруженості в суспільстві.

Підсумовуючи, слід зауважити, що боротьба з кримінальними правопорушеннями, вчиненими на ґрунті ненависті, є спільною відповідальністю державних інституцій, громадянського суспіль-

ства й міжнародної спільноти. Лише через скоординовані зусилля, повагу до закону та відданість принципам рівності можна побудувати суспільство, вільне від ненависті й нетерпимості. Розроблені стандарти є кроком до цієї мети, пропонують структурований підхід до їх кваліфікації та розслідування, який відповідає найкращим європейським практикам і національним реаліям України 2025 року.

Розділ I

Кваліфікація кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян

1. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень, передбачених статтею 161 КК України

Ця стаття КК України передбачає кримінальну відповідальність за чотири альтернативні дії: 1) умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності; 2) образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями; 3) пряме чи непряме обмеження прав або 4) встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

З об'єктивної сторони, передбачені ст. 161 КК України кримінально протиправні дії є неконкретизованими (тобто можуть виявлятися в будь-якій формі), які із суб'єктивної сторони мають умисну форму вини (прямий умисел), характеризуються спеціальним мотивом нетерпимості до представників певної національності, регіону, раси чи релігійної групи або спеціальною метою розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі в країні чи окремому її регіоні або приниження національної честі та гідності представників окремих національних груп. Ставлення винного до настання тяжких наслідків, передбачених ч. 3 ст. 161 КК України, може бути лише необережним. Такими наслідками, з огляду на санкцію цієї частини, слід вважати смерть однієї чи кількох осіб, доведення до самогубства, заподі-

яння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також знищення чи пошкодження майна у великих розмірах, учинені з необережності.

Такі наслідки, з огляду на санкції цієї норми, охоплюються нею і додаткової кваліфікації за сукупністю з відповідними необережними кримінальними правопорушеннями проти життя і здоров'я особи, власності не потребують.

Учинення кримінальних правопорушень, за які КК передбачає кримінальну відповідальність в окремих статтях (окрім перелічених у попередньому абзаці) і які поєднані з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, необхідно кваліфікувати за сукупністю таких статей зі ст. 161 КК України, якщо санкції цих статей передбачають більш суворе покарання за вчинене кримінальне правопорушення, ніж санкції в ст. 161 КК України. Наприклад, умисне знищення або пошкодження чужого майна, вчинені особою з передбачених у ст. 161 КК України мотивів або метою, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, кваліфікується за сукупністю ч. 3 ст. 161 та ч. 2 ст. 194 КК України. У такому випадку для кваліфікації за сукупністю з ч. 3 ст. 161 КК України також важливе однакове суб'єктивне ставлення винного до наслідків вчиненого – в іншій статті Особливої частини КК (наприклад, у ч. 2 ст. 194 КК України) воно також має бути необережним.

Водночас під час встановлення умислу особи щодо заподіяння потерпілому смерті, тяжких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, катування, погрози вбивством з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості такі дії мають кваліфікуватися за спеціальними нормами – п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК України і не потребують кваліфікації за ст. 161 КК України.

З огляду на санкцію ч. 2 ст. 161 КК України, умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, зокрема такого, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, охоплюється цією нормою і додаткової кваліфікації за ст. 125 КК України не потребує.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, якій до вчинення кримінального правопорушення впов-

правні дії, які не обумовлені спільним єдиним планом, вони потребують додаткової самостійної кваліфікації в обвинуваченні конкретної особи, яка вчинила такі дії.

Про розуміння змісту тяжких наслідків, передбачених ч. 3 ст. 161 КК України, зазначено вище в підрозділі 1.

4. Кримінально-правова характеристика інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками

Дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України, поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 110 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за більш тяжкий злочин.

Мотиви расової, національної або релігійної нетерпимості, передбачені як кваліфікуючі ознаки, містяться і в інших кримінальних правопорушеннях, зокрема: умисне вбивство (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України), тяжкі тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК України), середньої тяжкості тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 122 КК України), побої та мордування (ч. 2 ст. 126 КК України), катування (ч. 2 ст. 127 КК України), погроза вбивством (ст. 129 КК України). Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості кваліфікується за п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України. Якщо, крім вбивства із зазначених мотивів, винний вчинив ще й інші дії, спрямовані на порушення рівноправності громадян, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень: п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України і відповідною частиною ст. 161 КК України. Якщо умисне тяжке, середньої тяжкості тілесне ушкодження, побої і мордування, катування, погроза вбивством вчинені з мотивів, які не вказані в ч. 2 відповідної статті, але зазначені в диспозиції ч. 1 ст. 161 КК України (наприклад, регіональна ворожнеча), такі дії необхідно кваліфікувати за сукупністю ч. 1 ст. 161 і ч. 1 ст. 121, ч. 1 ст. 122, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 127, ч. 1 ст. 129 КК України.

Застосування до потерпілого насильницького позбавлення волі з метою порушити рівноправність громадян, принизити честь або гідність потерпілого у зв'язку з його расою, кольором шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, етнічним походженням потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 146 КК України.

У випадку умисного заподіяння матеріальної шкоди у великих розмірах, спрямованого на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, додатково кваліфікувати такі дії за ч. 1 ст. 194 КК України не потрібно, тому що це охоплено поняттям тяжкі наслідки, але в разі вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 161 КК України, поєднаних зі знищенням майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом за відсутності мети вчинення терористичного акту, такі дії необхідно кваліфікувати за сукупністю статей ч. 3 ст. 161 КК України та ч. 2 ст. 194 КК України.

Дії, спрямовані на ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію, з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні необхідно кваліфікувати за ст. 300 КК України.

Дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі й гідності, поєднані із виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії РФ проти України, глорифікацією її учасників, необхідно додатково кваліфікувати за ст. 436² КК України.

Особливий підхід законодавців до виокремлення кримінальних правопорушень розглядуваної категорії закріплено також у п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України, у якому зазначено, що суд повинен визначити як *обставину, що обтяжує покарання*, якщо кримінальне правопорушення вчинене на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності. Водночас, з огляду на правило, встановлене в ч. 4 ст. 67 КК України (якщо ця обставина передбачена в статті

Особливої частини КК як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, вона не може повторно бути врахована під час призначення покарання як така, що його обтяжує), наявність у КК України ст. 161 фактично виключає можливість застосування цієї обтяжуючої покарання обставини.

Якщо обмеження прав громадян за цими ознаками полягало в перешкоджанні здійсненню виборчого права чи права брати участь у референдумі, порушенні недоторканності житла, порушенні таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, що передають засобами зв'язку або через комп'ютер, грубому порушенні права на працю, освіту, безоплатну медичну допомогу, то вчинене за наявності для того підстав слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 161 і ст. 157–160, 162, 163, 172, 175, 183, 184 КК України.

Розділ II

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян

1. Загальні положення досудового розслідування

Кримінальні правопорушення, учинені на ґрунті ненависті, мають значний суспільний резонанс, оскільки стосуються не лише окремих потерпілих, а й усього відповідного суспільного сегмента. Такі кримінальні правопорушення мають потужні сигнали: конкретні особи зазнають шкоди, а вся їхня громада сприймає це як вияв неприйняття та ворожості. Якщо постраждали та їхні громади не відчують належного захисту з боку держави, це може призводити до втрати довіри до правоохоронних органів і навіть до спроб самостійної помсти («самосуду»).

Кримінальні правопорушення цієї категорії мають широку слідову картину, що складається як із матеріальних, так і з ідеальних слідів. В Україні потерпілими від кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті найчастіше стають: іноземці, представники етнічних громад, члени релігійних меншин, роми, а також їхнє майно (церкви, синагоги, мечеті, кладовища). Члени цих спільнот є особливо вразливими до протиправних посягань, які нерідко мають демонстративний характер і здійснюються в громадських місцях.

Оскільки наявність мотиву упередження є визначальною ознакою кримінального правопорушення на ґрунті ненависті, встановлення та належне документування такого мотиву є обов'язковою умовою успішного досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. Органи досудового розслідування мають довести, що правопорушник діяв на основі упередженого ставлення до конкретної групи населення і свідомо обрав об'єкт нападу, з огляду на саме таку упередженість.

Загальний обов'язок слідчого полягає у виявленні й доведенні мотивів вчинення кримінального правопорушення. З цією метою необхідно встановити обставини, що свідчать про упередженість, серед яких такі.

Матеріальні ознаки упередженості:

- висловлювання або письмові заяви правопорушника дискримінаційного змісту;
- демонстративні жести, міміка, плакати, банери чи листівки, що містять заклики до дискримінації;
- нанесення графіті, малюнків, знаків або інших символів дискримінаційного змісту;
- носіння одягу з відповідною символікою або написами;
- участь у діяльності організацій, що пропагують расову, національну чи релігійну ворожнечу;
- участь у публічних заходах (мітингах, маршах, пікетах) із поширенням ідей, що підривають рівноправність громадян;
- виступи в медіа або соціальних мережах із висловлюваннями, спрямованими на розпалювання ненависті чи приниження національної, релігійної честі та гідності.

Психоемоційні ознаки упередженості:

- наявність відмінностей між правопорушником і потерпілим за етнічними, релігійними або культурними ознаками;
- використання ворожої або етнічно маркованої лексики;
- посилення під час конфлікту на історію ворожнечі між відповідними групами.

Інші ознаки:

- належність потерпілої особи до групи, що знаходиться в меншості на певній території;
- активна участь потерпілого в популяризації культури своєї етнічної чи релігійної групи;
- зовнішні атрибути приналежності до певної групи (національний одяг, релігійна символіка тощо);
- наявність татуювань або інших розпізнавальних знаків, які вказують на приналежність до певної спільноти;
- розміщення на особистих сторінках у соціальних мережах інформації на підтримку рівноправності громадян за расовою, національною, релігійною або іншими ознаками.

Встановлення й належне документування зазначених ознак є запорукою правильної кваліфікації кримінального правопору-

шення та подальшого притягнення винних до відповідальності за дискримінаційні дії.

2. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Допит потерпілих

Потерпілі від кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті порушення рівноправності громадян за расовою, національною, регіональною належністю, релігійними переконаннями, інвалідністю чи іншими ознаками, становлять особливо вразливу категорію осіб. Вони схильні до ризику вторинної віктимізації, тобто повторного переживання психологічної травми внаслідок як дій правопорушників, так і некоректної поведінки правоохоронців під час провадження процесуальних дій.

Під час планування та проведення допиту в кримінальних провадженнях зазначеної категорії необхідно дотримуватися принципу мінімізації ризику повторної травматизації потерпілого. Це передбачає:

- ретельну підготовку слідчого до допиту з огляду на культурні, етнічні, релігійні особливості потерпілого;
- забезпечення доброзичливої, неупередженої атмосфери під час допиту;
- уникнення навідних, образливих чи стереотипних питань, які можуть посилити відчуття дискримінації або страху;
- вибір безпечного та комфортного місця для проведення допиту.

Доцільним є залучення до процесу допиту фахових консультантів – представників громадських організацій або спеціалістів у галузях, що стосуються расової, національної, регіональної, релігійної приналежності. Їх участь може бути надзвичайно корисною для:

- правильного розуміння термінології, характерної для конкретної групи потерпілого;
- урахування поведінкових і комунікативних особливостей, притаманних різним етнокультурним спільнотам;
- уникнення можливих непорозумінь, які можуть виникнути через культурні відмінності у сприйнятті питань чи процедур.

До об'єктів огляду належать:

- місце події: традиційний елемент огляду, що передбачає фіксацію обстановки кримінального правопорушення, наявності матеріальних слідів, пов'язаних із кримінальним правопорушенням;

- документи й матеріальні носії інформації, зокрема малюнки, написи, символи, графіті, плакати, банери, листівки, інші предмети з інформацією дискримінаційного змісту, які можуть свідчити про мотив ненависті правопорушника;

- електронні джерела інформації: огляд персональних сторінок підозрюваного й потерпілого на інтернет-платформах (соціальні мережі, форуми, блоги) із метою виявлення висловлювань, повідомлень або інших матеріалів, що містять ознаки ворожнечі, нетерпимості чи закликів до дискримінації;

- публікації в медіа: перевірка авторських матеріалів підозрюваного або потерпілого, які можуть свідчити про причетність до поширення ідей дискримінаційного характеру або мотивованого ворожістю конфлікту;

- технічні засоби фіксації: огляд мобільних телефонів, фотоапаратів, відеокамер та інших пристроїв, що належать підозрюваному або потерпілому, для виявлення записів, фотографій чи відеоматеріалів, які містять елементи, що можуть підтверджувати мотив ненависті або обставини вчинення кримінального правопорушення.

Огляд таких об'єктів дає змогу не лише зафіксувати матеріальні докази, а й виявити ідентифікаційні ознаки дискримінаційного мотиву, що має принципове значення для правильної кваліфікації діяння та забезпечення всебічного, повного й неупередженого розслідування.

Освідування

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із порушенням рівноправності громадян за ознакою раси, національності, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності чи інших дискримінаційних підстав, освідуванню можуть підлягати як потерпілий, так і підозрюваний.

Підстави для проведення освідування: наявність інформації про фізичний контакт між потерпілим і підозрюваним (наприклад, удари, штовхання, агресивні дії); використання під час нападу вибухових речовин, пристроїв або хімічних речовин, що можуть залишити характерні сліди на тілі.

Освідуванню підлягають:

потерпілий – з метою виявлення тілесних ушкоджень (синців, саден, подряпин) або інших слідів фізичного насильства;

підозрюваний – з метою фіксації можливих тілесних ушкоджень, отриманих під час нападу на потерпілого; ознак контакту з вибуховими речовинами чи пристроями (наявність хімічних опіків, подразнень шкіри, специфічних травм рук, обличчя, що можуть свідчити про участь у складанні або використанні вибухових пристроїв).

Мета освідування: збір доказів, які прямо або опосередковано вказують на участь особи у вчиненні кримінального правопорушення; встановлення характеру й механізму тілесних ушкоджень; виявлення слідів, що мають важливе доказове значення для ідентифікації дій підозрюваного.

Проведення освідування слід здійснювати відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства з дотриманням принципів законності, добровільності (у випадках, передбачених законом) і поваги до прав та гідності особи.

Обшук

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті порушення рівноправності громадян за расовою, національною, регіональною належністю, релігійними переконаннями, інвалідністю чи іншими ознаками, обшук приміщень й особистий обшук підозрюваних мають надзвичайно важливе доказове значення.

Мета обшуку полягає у виявленні:

зброя та предмети, які можуть бути використані як засоби нападу (палиці, ножі, кастети, засоби для завдання тілесних ушкоджень);

носіїв інформації, що містять історію ворожнечі (електронні пристрої (комп'ютери, телефони, планшети), на яких можуть зберігатися повідомлення, зображення, відеоматеріали або інші дані, що свідчать про мотив ненависті; акаунти в соціальних мережах, блоги, електронна пошта з відповідним змістом);

паперової продукції дискримінаційного характеру (листівки, плакати, брошури, банери, інші друковані матеріали, що містять заклики до дискримінації чи ворожнечі);

обладнання для виготовлення матеріалів дискримінаційного характеру (принтери, плотери, копіювальні пристрої, інше устаткування для друку чи виготовлення графічної продукції);

речовин і матеріалів, що використовували під час вчинення насильницьких дій у випадках застосування вибухових речовин або хімічних агентів (сировини для виготовлення вибухових пристроїв; комплектуючих деталей; обладнання для збирання або модифікації вибухових чи хімічних засобів; слідів зберігання або транспортування вибухонебезпечних речовин).

Пред'явлення особи для впізнання

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності або інших ознак дискримінації, пред'явлення для впізнання є важливим процесуальним заходом для встановлення особи правопорушника.

Підстави для проведення пред'явлення особи для впізнання:

раптовий напад, унаслідок якого потерпілий спостерігав підозрюваного під час вчинення кримінального правопорушення, проте не знав його раніше;

знання потерпілим підозрюваної особи за зовнішніми ознаками, без можливості надати повну інформацію для її ідентифікації.

Пред'явлення особи для впізнання доцільно проводити в позавізуальних умовах, тобто в ситуаціях, коли особа впізнає підозрюваного не лише за візуальними ознаками (зовнішністю), а й за іншими характеристиками: голосом, манерою рухів, специфічними прикметами (особливості мови, вимови, жестикуляції тощо).

Слідчий експеримент

З метою перевірки й уточнення інформації про механізм вчинення кримінальних правопорушень та інших обставин, що мають значення для встановлення істини, проводять слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

За відсутності ризику повторної психологічної травмизації потерпілого доцільно проводити слідчий експеримент за його участю. Потерпілий може: розповісти та показати, де саме, як і куди йому завдав тілесних ушкоджень підозрюваний; вказати місце нападу; описати обставини, що передували кримінально протиправній події.

Під час слідчого експерименту за участю підозрюваного останній має можливість продемонструвати: механізм спричинення шкоди потерпілому та його майну; дії, які вчиняли під час нападу (зокрема, завдання ударів, пошкодження об'єктів); інші обставини, що мають значення для правильного встановлення фактів кримінального правопорушення.

Судові експертизи

Доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян має спиратися на використання спеціальних знань. Особливе значення цій площині має оцінка спеціалістами та експертами агітаційних матеріалів – друкованих видань, кінострічок, текстів публічних виступів (зокрема виступів у медіа, на громадських заходах, концертах тощо).

Для визначення цільової спрямованості інформаційних матеріалів, виявлених під час огляду місця події або вилучених під час обшуку, призначають *судово-лінгвістичну експертизу (семантико-текстуальну)*. Предметом дослідження є мовні продукти, виражені у формі письмового тексту або усного висловлювання, зафіксовані на будь-яких матеріальних носіях. Метою експертизи є встановлення значення, змісту та походження окремих слів, словосполучень, фраз і фрагментів текстів у контексті потенційного розпалювання ненависті чи дискримінаційної пропаганди.

У кримінальних провадженнях зазначеної категорії також може бути призначена комплексна психолого-лінгвістична експертиза. Її метою є всебічна оцінка тексту щодо наявності ознак розпалювання расової, національної чи релігійної ворожнечі, з огляду на суспільну небезпеку поширення відповідних ідей.

Експерти можуть вирішувати, зокрема, такі завдання:

- встановлення фактів формування або підкріплення негативних етнічних, расових чи релігійних стереотипів;
- виявлення перенесення негативних характеристик окремих представників на всю етнічну чи релігійну групу;
- визначення тверджень про природну перевагу однієї нації, раси або релігії над іншими;

Висновки

Запропоновані стандарти кваліфікації та досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян, є комплексним інструментом, що враховує міжнародні та європейські підходи, а також національні особливості правозастосовної практики України.

Аналіз основних положень свідчить, що злочини на ґрунті ненависті мають особливу соціальну небезпеку, яка проявляється не тільки у безпосередній шкоді потерпілим, а й у негативно-му впливі на суспільну згуртованість, стабільність та довіру до правоохоронних органів. Важливою особливістю таких кримінальних правопорушень є мотив ненависті або упередження щодо певних соціальних груп, належне встановлення якого є визначальною умовою успішного розслідування та судового розгляду відповідних справ.

Ключовими стандартами досудового розслідування кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті є:

- своєчасна ідентифікація та документування ознак мотиву ненависті, зокрема шляхом ретельного фіксування матеріальних слідів (графіті, листівки, плакати) та психоемоційних проявів (висловлювання, поведінка, жестикуляція);

- належна кваліфікація злочинів за сукупністю статей КК України, враховуючи особливості суб'єктивної сторони та кваліфікуючих ознак відповідних кримінальних правопорушень;

- дотримання принципів мінімізації ризику повторної віктимізації потерпілих, зокрема шляхом створення безпечних умов допиту, залучення консультантів та представників громадських організацій;

- застосування комплексу слідчих (розшукових) дій, таких як допити, освідування, обшуки, впізнання, слідчі експерименти, а також призначення судово-лінгвістичних та комплексних психолого-лінгвістичних експертиз для доказування мотиву ненависті;

- забезпечення належної комунікації з потерпілими, особливо з урахуванням їхніх етнічних, культурних, релігійних особли-

востей та інвалідності, що сприяє підвищенню довіри до правоохоронної системи та ефективності розслідування.

Практичні рекомендації, запропоновані стандартами, включають чіткі алгоритми проведення слідчих дій та взаємодії з потерпілими, зокрема щодо створення безпечного психологічного клімату, дотримання професійної етики, уникнення повторної травматизації та забезпечення повноти й об'єктивності зібраних доказів.

Подальше вдосконалення практики протидії злочинам на ґрунті ненависті доцільно здійснювати за такими напрямками:

- посилення міжвідомчої координації та співпраці правоохоронних органів із громадськими організаціями, міжнародними інституціями та експертним середовищем, зокрема шляхом впровадження спеціалізованих тренінгів та програм обміну досвідом;

- удосконалення законодавства щодо чіткішого визначення ознак дискримінації та мотиву ненависті, зокрема уточнення поняття «регіональна належність» і розширення переліку захищених ознак;

- розширення використання сучасних інформаційних технологій для ідентифікації онлайн-мовлення ненависті, кіберзлочинності й ефективного збору цифрових доказів;

- систематизація судової практики для вироблення уніфікованих підходів до кваліфікації та розгляду таких справ.

Для нотаток

Для нотаток

Навчально-методичне видання

**ШЕВЧИШЕН Артем Вікторович,
ВОЗНЮК Андрій Андрійович,
ДРОЗД Олексій Юрійович та ін.**

**СТАНДАРТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
кримінальних правопорушень,
учинених на ґрунті расової, національної,
релігійної ворожнечі чи розбрату,
статевої приналежності, інвалідності
або інших ознак дискримінації громадян**

Методичні рекомендації

Всі права захищені. Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора.

Відповідальний за випуск *Михайловський С. Г.*
Верстка макета *Карташова О. Р.*
Дизайн обкладинки *Висоцька А. О.*

Підписано до друку 15.10.2025 р.
Формат 60x90/16. Ум.-друк. арк. 2,25.
Гарнітура CharterITC. Наклад 300. Зам. 10/1025.

Видавець і виготовлювач –
ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «НОРМА ПРАВА»
03049, Україна, м. Київ, вул. Тополева, буд. 4-8.
E-mail: norma.prava.llc@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6846 від 18.07.2019 р.